

TÜRÜK

Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2014 Yıl:2, Sayı:3

Sayfa:84-98

ISSN: 2147-8872

MUHİBBÎ DÎVÂNÎ'NDA AŞK VE ÂŞIĞA DAİR BENZETMELER

Armağan Zöhre*

Özet

Aşk, insanlığın yaratılış sebebidir ve tasavvufî anlayışta hakikî ve mecazî olmak üzere ikiye ayrılır. İster hakikî ister mecazî olsun, her iki durumda da aşk, şiir için değerlidir. Bu yönüyle aşk, Dîvân şiirinin en önemli konularından biridir. Aşkın ve sevgilinin söz konusu edildiği durumlarda şair, dîvân şiirinin en göze çarpan tiplerinden biri olan âşık tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, klasik Türk edebiyatının en kapsamlı dîvânlarından biri olan Muhibbî Dîvânî'nda aşk ve âşık ile ilgili benzetmeler ve kavramlar ele alınmaktadır. Birbirine anlam yakınlığı olduğunu düşündüğümüz benzetme ve kavramlar gruplandırılarak tahlil edilmiştir. Sonuç olarak, Muhibbî'nin, muhteşem bir padişah olmasına rağmen, aşk ve sevgili karşısındaki çaresizliğini, Dîvân şiirine hâkim kültürel birikimi ile ve yoğun duygular içerisinde dile getirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhibbî, Kanûnî Sultan Süleyman, Aşk, Âşık, Dîvân Şiiri

SIMILES ON LOVE AND LOVER IN MUHIBBI'S DIVÂN

Abstract

Love is reason for the creation of humanity and love consists of real and figurative on Islamic mystical idea. In both cases – whether real or figurative- love is valuable for poetry. In this respect, love is one of the most important themes of the Dîvân poetry. In cases where it comes to love and beloved the poet appears to be lover type which one of the most prominent types of Dîvân poetry. In this study, we discussed similes and concepts on love and lover in Muhibbî's Dîvân which one of the most comprehensive dîvâns of the classical Turkish literature. In this work, these similes and concepts that we think they have meaning of proximity to each other were analyzed by categorizing. As a result, it can be considered that despite being the great Sultan, Muhibbî expressed his

* Doktora Öğrencisi., Sakarya Üniversitesi, Sosyalbilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, armaganzohre01@hotmail.com

feelings of despair towards the beloved and love with his cultural background knowledge of Dîvân poetry and within intense emotions.

Key Words: Muhibbî, Magnificent Süleyman, Love, Lover, Dîvân Poetry

Giriş

Arapça aslı ışık olup sözlükte “ şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir.

Kur’ân ve sahih hadislerde aşk kelimesi geçmez; “ sevgi” çoğunlukla hubb ve mahabbet/muhabbet, bazen de meveddet kelimeleri ve bunların müştaklarıyla ifade edilir. Allah sevgisinden çok Allah korkusuna ağırlık veren ilk zâhidler de aşktan söz etmemişlerdir. İlk defa II. (VIII.) yüzyılda Allah ile kul arasındaki sevgiyi anlatmak üzere nadiren de olsa aşk kelimesinin kullanılmaya başlandığını gösteren rivâyetler vardır (Uludağ, 1991: 11).

Aşk, âlemlerin ve varlıkların yaratılmasına sermaye olan zâtî sevginin mertebelerinden özel bir mertebedir ki neş’e-i insâniyye zuhur eder. Lügatte sarmaşık denilen bir ağaca da aşk derler. Çoğunlukla büyük konakların bahçelerinde bulunur ve aşk, âşığı dünyevî bağ ve ilgilerden men’ eylediği gibi bu da nereye sarılırsa orayı mutlaka kurutur (Ceylan, 2007: 176).

Tasavvufî anlayışta aşk, mecazî ve hakikî olmak üzere ikiye ayrılır. Meczazî aşk, insanın insanı ve diğer yaratıkları sevmesi; hakikî aşk ise Allah’ın kulu veya kulun Allah’ı sevmesi anlamındadır. Cenâb-ı Hakk kudsî bir hadiste, “ Ben gizli bir hazineydim; bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım.” buyurmaktadır ki ilâhî aşkın kaynağı budur. Çünkü Allah’ı bilmek ve tanımak ancak aşk ile olur. Bu aşk güzele değil, güzelliğedir. Varlıklarda tezahür eden Allah’ın sanatını, kudretini, rahmetini ve lütfunu ibretle temâşâ etmektir. Aşk, muhabbetin seveni kavraması, bütün vücuduna yayılması, âdetâ onu sarmaşık dalları gibi kucaklamasıdır. Her durum ve hâliyle insanı Hakk’a götürür. O, -ister süflî arzulardan uzak- iki insan arasında duyulan mecazî aşk olsun, ister Allah Teâlâ ile kul arasındaki gerçek aşk derecesini bulsun, neticesi aynıdır. Hakikate mecaz köprüsünden ulaşıldığına göre, mecazî aşk da kulu er geç Mevlâ’sına kavuşturur (Üstüner, 2007: 86; Cebecioğlu, 2009: 65; Eraydın, 2011: 203).

Türk edebiyatında aşk konusu müstakil olarak ele alındığı gibi bu edebiyatın çeşitli mahsullerinde lafız ve mana sanatlarından faydalanılarak bilhassa telmih, mecaz ve istiareler yoluyla kullanılmış, ayrıca mazmun ve remiz olarak da yaygın bir şekilde işlenmiştir (Uzun, 1991: 18).

Divan ve tasavvuf edebiyatlarında mutlak hakikat olan Allah’a varmanın (vuslat) aşk ve akıl olmak üzere belli başlı iki yolu vardır. Âşık aşkı, zâhid ise akıllı temsil eder. Maksada en kestirme ulaştırın, fakat en çetin olan aşk yoludur (Uzun, 1991: 19). Mutasavvıflar baştan beri akılla Allah’a varılamayacağını, O’na varmanın ancak sevgi ile olacağını savunmuşlardır. Mi’râcda söz konusu edilen Cebrâil akıllı, refref aşkı temsil eder. Cebrâil, Hz. Muhammed’i bir noktaya kadar götürebilmiş, daha ileri götürmesi için onu refrefe teslim etmiştir. Demek ki Allah’a giden yolda akıl bir yerde durmak zorundadır; bu noktadan itibaren insanı Allah’a

götüren aşktır. Mutasavvıflar aşk ile mânevî mi'râc yapılabileceğini söylemiş, kendilerinin böyle mi'râcları bulunduğunu ileri sürerek buna "mi'râc-ı muhabbet" veya "mi'râc-ı aşk" adını vermişlerdir (Uludağ, 1991: 14).

Çalışmamızda Muhibbî Dîvânı'nda bulunan 2799 gazel, 1 elif-nâme, 1 tercî-i bend, 18 muhammes, 30 murabba, 5 nazım, 51 dörtlük ve 217 beyit taranmış, aşk ve âşık ile ilgili fişler oluşturularak muhtevaya uygun beyitler işlenmiştir. Dîvân şiirinde aşk ve âşık kavramları ile ilgili yapılmış çalışmalara¹ müracaat edilmiş ve söz konusu kavramların Muhibbî dîvânında nasıl ele alındığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Aşk ve âşık ile ilgili birçok kavram ve benzetme söz konusu olduğu için birbirine anlam yakınlığı olduğunu düşündüğümüz kavram ve benzetmeler gruplandırılmıştır. Alt başlıklar alfabetik sıra ile sıralanmıştır. Çalışmamızda kullandığımız beyitler Prof. Dr. Coşkun Ak tarafından hazırlanan Muhibbî Dîvânı² adlı yayından alınmıştır.

1. AŞK

Dîvânda aşk kavramı için; "ankâ-yı 'aşk, 'aşk bâzârı, 'aşk bennâsı, 'aşk beyâbânı, 'aşk cür'âsı, 'aşk fesânesi, 'aşk hevâsı, 'aşk kişveri, 'aşk kitâbı, 'aşk mir'âtı, 'aşk murgı, 'aşk odı, 'aşk suyu, 'aşk yayı, 'aşk yolu, 'aşk-ı hâkikî, 'aşk-ı mecâzî, 'aşkun çerâğı, 'aşkun kemânı, 'aşkun mişesi, 'aşkun sarâyı, 'aşkun sarsarı, 'aşkun tarîki, 'ummân-ı 'aşk, âb-ı 'aşk, arsa-i 'aşk, âsumân-ı 'aşk, âteş-i 'aşk, bâd-ı 'aşk, bâğ-ı 'aşk, bahr-i 'aşk, bahs-i 'aşk, bârân-ı 'aşk, bâr-ı 'aşk, belâ-yı 'aşk, binâ-yı 'aşk, bünyâd-ı 'aşk, câme-i 'aşk, câm-ı 'aşk, cünûn-ı 'aşk, çârsû-yı 'aşk, çeşme-i 'aşk, çevgân-ı 'aşk, da'vâ-yı 'aşk, dâde-i 'aşk, dâğ-ı 'aşk, dâmen-i 'aşk, defter-i 'aşk, dellâl-ı 'aşk, derbend-i 'aşk, derd-i 'aşk, dergeh-i 'aşk, ders-i 'aşk, dest-i 'aşk, devlet-i 'aşk, ejder-i 'aşk, emvâc-ı 'aşk, esrâr-ı 'aşk, eyvân-ı 'aşk, fenn-i 'aşk, fitne-i 'aşk, gavgâ-yı 'aşk, genc-i 'aşk, keştî-i 'aşk, girdâb-ı 'aşk, gülşen-i 'aşk, hankâh-i 'aşk, heybet-i 'aşk, iksîr-i 'aşk, kânûn-ı 'aşk, kârbân-ı 'aşk, katâr-ı 'aşk, kılâde-i 'aşk, kıssa-i 'aşk, kîmyâ-yı 'aşk, kûh-ı 'aşk, kûhsâr-ı 'aşk, kulzüm-ı 'aşk, kûy-ı 'aşk, leşker-i 'aşk, mâcerâ-ı 'aşk, mekteb-i 'aşk, meydân-ı 'aşk, mezheb-i 'aşk, minber-i 'aşk, mü'min-i 'aşk, müftî-i 'aşk, mülk-i 'aşk, nâr-ı 'aşk, nây-ı 'aşk, nerd-i 'aşk, nükte-i 'aşk, pertev-i 'aşk, pûte-i 'aşk, râh-ı 'aşk, ravzâ-i 'aşk, râyât-ı 'aşk, râz-ı 'aşk, reh-i 'aşk, rümûz-ı 'aşk, san'ât-ı 'aşk, satranc-i 'aşk, sırr-ı 'aşk, sîmurg-ı 'aşk, şehir-i 'aşk, şîr-i 'aşk, şu'le-i 'aşk, tâc-ı 'aşk, tarîk-i 'aşk, tarz-ı 'aşk, teb-i 'aşk, tekye-i 'aşk, tennûr-ı 'aşk, tîg-i 'aşk, tûfân-ı 'aşk, vâdî-i 'aşk, zehr-i 'aşk, zemîn-i 'aşk, zencîr-i 'aşk" gibi tamlamalar kullanılmaktadır.

Beyitlerde aşk, hakîkî ve mecazî aşk olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Şaire göre hakîkî aşk ile mecazî aşkın ayrımı mum ile pervanenin aşkına bakılarak anlaşılabilir. Bülbülün güle olan aşkı hem mecazî hem de çok sözlüdür, yani bir nevi

¹a) Kazan, Şevkiye (2010). "Şeyhülislam Yahya Divanında 'Aşk'ın Anlam Çerçevesi", *Turkish Studies*, S. 5/3, s. 336- 367

b) Yağcıoğlu, Songül (2010). "Fuzuli ve Baki Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi", *Turkish Studies*, S. 5/3, s. 559-587

c) Aydemir, Yaşar (2010). "Klasik Şiirimizde Aşk ve Sadâkat", *Turkish Studies*, S. 5/3, s. 48-62

d) Batislam, H. Dilek (2003). "Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm", *Folklor/Edebiyat*, C. IX, S. XXXIV, 186-189, Ankara

² Bk. Ak, Coşkun (1987). Muhibbî Dîvânı, KB Yay. Ankara.

kuru lakırdıdan ibarettir; oysa pervâne dil dökmek yerine sevgili uğruna kendini yok ederek hakiki aşka ermektedir. Bu nedenle gerçek aşk ancak mum ile pervaneye bakılarak öğrenilir:

Gel hakîkî ‘aşkı öğren şem‘ ile pervânedan

Bülbülün ‘aşkı mecâzîdür ü hem çok sözlüdür (G. 377/2, s. 147)³

Muhibbî, beyitlerinde hakîkî aşkı, mecazî aşktan üstün tutmakta ve mecazî aşkın sonunun pişmanlık olacağını vurgulamaktadır (G. 892/4; G. 1048/4; G. 2145/5; G. 2672/5).⁴ Bir beyitinde aşktan kastının hakîkî aşk olduğunu ifade etmektedir:

Ey Muhibbî ‘aşkdan ‘aşk-ı hakîkîdür murâd

Ger mecazî olsa âhır ol nedâmet arturur (G. 1003/5, s. 324)

- **Aşk- Arsa, Meydan, Şehir, Ülke** (G. 978/1, G. 1860/5, G. 1914/3, G. 1977/3, vd.)

Âşık, cefâ kılıcına karşı başını tutmaktadır ve hiç kimse buna cesaret edememektedir (G. 2794/1). Hatta sevgilinin yüzünü görür görmez canını terk etmektedir. Bu nedenle aşk meydanına kendisi gibi bir yiğit gelmemiştir ve bundan sonra gelmeyecektir:

Gördi Muhibbî yüzüni cân terkin eyledi

Meydân-ı ‘aşka gelmeye bir er benüm gibi (G. 2794/5, s. 807)

- **Aşk- Arslan, Ejder** (G. 37/2, G. 781/5)

Aşk ejderhası aşk ehlini öldürmektedir. Bunu duyan âşığın canı ve gönlü aşk ejderhasından yana yönelmektedir. Çünkü âşık, aşk yolunda ölümü istemektedir. (G. 37/2). Âşık, güzeller avında daima aşk arslanı gibidir ve yanından gölgesi eksik olmamaktadır, çünkü âşığın gölgesi onun karakulağıdır⁵:

Muhibbî şîr-i ‘aşk oldum güzeller saydına dâ‘im

Yanumdan sâyem eksilmez meğer karakulagumdur (G. 781/5, s. 259)

- **Aşk- Asker, Bayrak, Kılıç, Sultan, Yay** (G. 15261, G. 2051/6, G.2779/5, G. 2143/3, G. 2768/1 vd.)

³Örnek beyitlerden sonra verilen numaralardan birincisi gazel numarasını, ikincisi beyit numarasını üçüncüsü ise alıntı yapılan yayındaki sayfa numarasını göstermektedir.

⁴Metin içerisinde verilen gazel ve beyit numaralarından sonra sayfa numarası eklenmemiştir.

⁵Karakulak, çakala benzer bir hayvandır. Ayrıca kelimenin “hafiyeye” anlamı da bulunmaktadır. Bk. Yeni Tarama Sözlüğü (1983). Düzenleyen: Cem Dilçin, TDK Yay, Ankara.

Aşk yayı serttir, ona el sürmemeli (G. 517/4), kendini bilmeyenler aşk yayı ile gücünü denememelidir (G. 853/7). Çünkü kim bu yayı çekmek isterse dert ve belayı üzerinden atamaz (G. 1845/5).

Aşk kılıcından dolayı âşığın gönlü paramparça olmuştur, bu nedenle her zaman dertli dertli âh çekmektedir (G. 1526/1). Aşk askerinin gönül ülkesine akını neticesinde akıl askerleri kaçma yolunu tutmaktadır (G. 1115/1). Sonunda aşk sultanı, âşığın gönül kalesini almakta ve aşk sancağını burca dikmektedir (G. 2658/2). Bundan sonra âşığın yapması gereken âh sancağını kaldırıp aşk sancağını yükseltmektir:

Ey Muhibbî kaldırıp yine livâ-yı âhumı

‘Âleme râyât-ı ‘aşkı ser-bülend itsem gerek (G. 1561/5, s. 474)

- **Aşk- Ateş, Fırın, Hararet** (G. 776/3, G. 781/1, G. 1079/4, G. 1128/3, vd.)

Âşık susamış, aşk hararetine tutulmuş ve kemikleri baştanbaşa titrer durumdadır. Sevgili tabiptir ve âşık sevgilinin dudağından cevap beklemektedir. Sevgili vereceği cevap ile âşığı iyileştirme gücüne sahiptir (G. 776/3). Âşık, aşk ateşi ile yanmaktadır ve aşk ateşine düştüğünden beri gönül şehrine de ateş düşmüş, gönül yıkılmaya yüz tutmuştur (G. 208/3). Öyle ki gönül, aşk fırınında yanıp kül olduğundan beri, âşığın gam meclisinde yiyecek kebabı, başka bir kebab yemeğe ihtiyacı kalmamıştır:

Sen tennûr-ı ‘aşk ile yanup kül olalı gönül

Bezm-i gamda kalmadı ekl itmeğe büryânumuz (G. 1128/3, s. 359)

- **Aşk- Ayna** (G. 892/1, G. 1048/1)

Aşk aynası, âşığa önce selâmeti, ardından ise hayli melâmeti, ayıplanmayı göstermektedir:

Gerçi evvel ‘aşk mir‘âtı selâmet gösterür

Lîk sonra âşık bunca melâmet gösterür (G. 1048/1, s. 336)

- **Aşk- Bağ, Bahçe, Gül bahçesi, Meşelik** (G. 35/3, G. 637/4, G. 1142/3, G. 2609/3, vd.)

Sevgiliye olan aşk bir bağa benzetilmektedir. Âşığın gönlü, bu bağda bela çeken bülbül, açılmış gül ise âşığın göğsünde taze bir yaradır (G. 35/3). Âşığın yaralı göğsü ve kanlı gözleri, aşkın gül bahçesinde âşığın yetiştirdiği laleliktir:

Bu kanlu dîdelerümle bu sîne-i pür-dâğ

Demünde gülşen-i ‘aşk içre lâle-zârumdur (G. 637/4, s. 220)

- **Aşk- Bina** (G. 1660a/3, G. 1843/2, G. 1870/2, vd.)

Âşık, aşk binasını cefa taşı ve mihnet toprağı olmadan yapsa bu bina sağlam olmaz (G. 1171/3). Aşk binasının sağlamlığı önemlidir, öyle ki âşık, aşk binasına zarar geldiğini gördüğünde başından vazgeçerek aşk binasının gediğini kapatmaktadır (G. 1843/2). Aşk binası eziyet taşı ile yapılmıştır bu nedenle gözyaşı selinden bu binaya zarar gelmemektedir (G. 2276/2). Aşk mimarı, ezel gününde âşığın gönlünde öyle bir aşk binası yapmıştır ki bu binanın bir taşına bile kıyamete kadar zarar gelmesi mümkün değildir:

‘Aşk bennâsı ezel gönlümde yaptı bir binâ

Tâ kıyâmet gelmeye bir taşına anuñ haleb (G. 1660a/3, s. 500)

- **Aşk- Çarşı, Katar, Kervan, Pazar** (G. 748/4, G. 1227/3, G.2031/3, G. 2492/3, vd.)

Muhibbî, sevgiliye canını ve gönlünü verme karşılığında ondan bir bûse alan hiçbir âşığın aşk pazarında zarar ettiğini söyleyemeyeceği kanısındadır:

Muhibbî cân u dil her kim virüp bir bûsesin alur

Dimez bâzâr-ı ‘aşk içre mukarrer ben ziyân itdüm (G. 1764/5, s. 528)

- **Aşk- Çeşme, Dalga, Deniz, Girdab, Okyanus, Su** (G. 1263/5, G. 1303/3, G. 1438/1, G. 1460/4, G. 2336/2, vd.)

Âşık sevgiliye gözyaşı cevherini sunsa buna şaşılmaz, çünkü o, aşk denizinin içinde dalgıç olmuştur (G. 1299/2). Aşk denizinin kıyısı yoktur ve kimse onun derinliğine ulaşamaz. Fakat âşığın gönlünün bu durumu anlayabilmesi için aşk denizine dalması gerekmektedir:

Kenâr-ı bahr-i ‘aşkun yok irişmez ‘umkına kimse

Dilâ gel imtihân için o bahre sen de bir tala (G. 2546/3, s. 741)

- **Aşk- Çevgan, Satranç, Tavla** (G. 292/2, G. 967/3, G. 1397/4, vd.)

Aşk ciridi, sevgilinin güzelliğinin meydanında, sevgilinin oyuncağı olması için âşığın boyunu büküp başını top etmiştir (G. 1397/4). Âşık, aşkın satrancını oynamaktadır ve Vâmık ile Mecnûn, âşığın satranç oyununu görseler mutlaka mat olduklarını anlayacaklardır (G. 967/3). Âşık, aşk tavlasi oynadığından beri “ şeş, dü, penç” dilinden düşmez olmuştur ve âşığın göğsünün üstündeki yaralar tavlının kırmızı ve siyah pullarıdır:

Sînem üzre pullarumdur dâğlar surh u siyâh

Oynayaldan nerd-i ‘aşkı oldı virdüm şeş dü penc (G. 292/2, s. 123)

- **Aşk- Çöl, Dağ, Derbend, Vadi, Yol** (G. 1015/3, G. 1030/4, G. 1307/2, G. 1956/2, G. 2661/5, vd.)

Âşık, henüz âlem ile insan yaratılmadan, gönlü ile birlikte aşk sahrasında başı döner bir durumda yolculuk yapmaktadır (G. 1670/3). Aşk yolu gayet dar, sıkıntılı, iniş ve çıkışları tamamen taşlıktır (G. 202/1). Bununla birlikte âşık, insanların kendisini hiçbir surette ayıplamaması için aşk yolunda cân ve baş derdine düşmemelidir:

Râh-ı ‘aşk içre Muhibbî başa cânâ kalma kim

Tâ ki hiçbir vech ile ta‘n itmeye merdüm saña (G. 102/5, s. 71)

- **Aşk- Defter, Ders, Kitap, Okul** (G. 556/5, G. 805/2, G. 1203/4, G. 1912/4, vd.)

Aşk kitabında, âşığın önce başını terk etmesi yazılıdır (G. 805/2). Bu nedenle aşk kitabı çok zordur ve ancak aşk ehline mâlum olur (G. 2674/1). Âşık, aşk mektebinde Mecnûn ve Ferhâd ile sıkıntı ve keder dersini okumuştur. Böylelikle Mecnûn ve Ferhâd, âşığın ders arkadaşıdır (G. 2005/5) ve muhabbet ilmini beraber öğrenmişlerdir:

Varaldan mekteb-i ‘aşka açup mihnet kitâbından

Mahabbet fennin öğrendüm olup Kaysuñ sebak-dâşı (G. 2757/3, s. 798)

- **Aşk- Din, Meşreb, Mezheb, Tarz** (G.1434/2, G. 1776/3, G. 2515/2, G. 2697/2)

Aşk, sûfnin idrak edemeyeceği bir meşreptir, sûfî âşık olmadığı için onun meşrebi yoktur (G. 2697/2). Sûfî, gönül ehli olan âşığa iftira atmakta ve âşığın mezhebinin olmadığını iddia etmektedir. Oysa âşığın mezhebi vardır ancak sûfnin mezhebinden farklıdır. Âşık ile sûfnin aynı mezhepten olmadığını kanıtı da aynı mescidde namaz kılmamalarıdır (G. 1181/4). Muhibbî kendini aşkın mü‘mini olarak görmektedir ve aşkı dinin özü olarak kabul etmektedir. Bundan ötürü dostun âşığa olan lütfunda eksilme olmadığı gibi şair de inancına kıl kadar zarar gelmediği kanaatinde dir:

Mü‘min-i ‘aşkam bihamdillah zimen lutf-ı dost

Kılca noksân gelmedi yâhud hâlel bu dînüme (G. 2515/2, s. 732)

- **Aşk- Efsane, Kıssa** (G. 546/4, G. 1174/5, vd.)

Mecnûn’un ve Ferhâd’ın kıssası artık eskimiş, bir efsane olmuştur; oysa âşığın hikâyesi yeni bir destan niteliğindedir (G. 638/5). Hatta âşığın aşk efsanesi yanında Ferhâd ile Mecnun’un hikâyeleri bir risaleden ibarettir:

‘Aşkum fesânesine göre husrevâ benüm

Ferhâd ü Kays kıssaları bir risâledür (G. 546/4, s. 194)

- **Aşk- Elbise, Etek** (G. 773/3, G. 836/1, vd.)

Gönül, aşk elbisesini bütün dünyaya vermemelidir; zira dünya halkı arasında aşağılık olan kimse çoktur. Eğer gönül aşk elbisesini bütün dünyaya verecek olursa buna lâyık olmayan kişiler de giyecektir (G. 773/3). Gönülün yapması gereken, aşk eteğini elinden bırakmamaktır (G. 836/1); ancak aşk eteğini elde tutmak da öyle kolay değildir. Aşk eteğine el vuranın yakasının parçalanmış olmasının yanı sıra âhının göklere erişip gözlerinin de nemli olması gerekmektedir:

Dest uran dâmen-i ‘aşka yakası çâk gerek

Göklere âhı irüp gözleri nem-nâk gerek (G. 1556/1, s. 473)

- **Aşk- Ev, Köşk, Saray, Tekke** (G. 1397/3, G. 1508/2, G. 1611/3, G.1918/3)

Aşağıdaki beyite göre âşık mürşiddir. Vâmık ve Mecnûn ise kendisine mürîd olmuşlardır ve âşık, aşk tekkesinde Vâmık ve Mecnûn’a aşkın tavrını öğretmektedir:

Hânkâh-ı ‘aşk içinde bana oldılar mürîd

Tavr-ı ‘aşkı Vâmık u Mecnûna irşâd eyledüm (G. 1918/3, s. 570)

- **Aşk- Gerdanlık, Zincir** (G. 1432/2, G. 1679/2)

Âşık, aşk zincirini boynuna taktığından beri deli dîvâne olmuş (G. 2338/4) ve böylelikle kendini aşka müptela kılmıştır (G. 1679/2). Âşığa göre, kim boynuna aşk gerdanlığını takarsa o kişi padişah da olsa boynu bağlı bir köle hâline gelir:

Boynu bağlı kul ide şâh ise de

Kim ala boynuna kılâde-i ‘aşk (G. 1432/2, s. 441)

- **Aşk- Gökyüzü, Yeryüzü** (G. 1634/5, G. 1816/5)

Âşık, aşk zeminine gözyaşı tanelerini ekmekte ve karşılığında keder, bela, eziyet ve üzüntü hasat etmektedir (G. 1816/5). Hatta bu dertlerden dolayı âşığın vücudunda yaralar çıkmakta ve âşık, aşkın gökyüzünde yaralarına koyduğu her bir pamuk parçasını parlak ay hâline getirmektedir:

Âferin olsun Muhibbî âsumân-ı ‘aşkda

Dâğuñuñ her penbesini mâh-ı tâbân eyledüñ (G. 1634/5, s. 494)

- **Aşk- Hazine** (G. 625/4, G. 1432/1, vd.)

Âşık, ezelden beri aşk hazinesine sahiptir ve bütün zenginler, bütün yoksullar âşığa muhtaç konumdadır (G. 857/3). Âşık, aşk hazinesini uzun uğraşlar sonunda gönülde bulmuştur. Onun gönlü vîrânedir ve defineler genellikle vîrânelerde bulunmaktadır:

Arayup dilde buldum genc-i ‘aşkı

Olur vîrânedede ekser defîne (G. 2345/4, s. 687)

- **Aşk- İksir, Kimya, Zehir** (G. 375/3, G. 1338/4, G. 1703/1)

Âşık, gam potasında eriyip altın gibi saf olmuştur ve bu hali, onun aşk iksirinin tâlibi olduğuna delildir (G. 1703/5). Muhibbî'ye göre, sevgili âşıklara sürekli aşk zehiri sunmaktadır, oysa kavuşma şerbetini sunsa bu âşıklar için daha faydalıdır:

Zehr-i 'aşkuñ sunma 'uşşâka

Şehd-i vasluñı sun ki fâ'idedür (G. 375/3, s. 147)

- **Aşk- İlim** (G. 325/2, G. 1659/1, vd.)

Âşık, aşk ilmini okumuş ve hakikati bularak mutluluğa kavuşmuştur (G. 325/2). Birçok aşk ehli âşıktan ders almaktadır; zira âşık, aşk ilminde nice buluşlar yapmıştır (G. 1326/2). Aşk ilminin zorluğunu âşığa sormak gerekir, asrın âlimleri aşk ilmini bilemezler (G. 1697/3). Meşhur bir sözdür, "bilen bilmeyenden öğrenir"; dolayısıyla Ferhad ve Mecnun da aşk ilmini gelip âşıktan öğrenmelidir:

Fenn-i 'aşkı benden öğrensün gelüp Ferhâd u Kays

Bu mesel meşhûrdur bilmez bilenden öğrenür (G. 540/2, s. 193)

- **Aşk- Kadeh, Şarap** (G. 1964/1, G. 2384/2 vd.)

Âşık, ezel meyhanesinden aşk şarabı içmiş, toprağı da bu şarap ile yoğrulmuştur. Bu nedenle onun mahşere kadar sarhoş olmasına ve gönlünden çıkan âh ile feryatların gökyüzüne ulaşmasına şaşılmalıdır (G. 1816/1, G. 2573/2). Ezelde içtiği şarap sebebiyle Muhibbî'nin başından dert eksik olmamakta, bir diğer ifadeyle çektiği baş ağrısı, hep içtiği bu şarabın yol açtığı sersemlik sebebiyle olmaktadır:

İçdüñ şarâb-ı 'aşkı ezel çün Muhibbiyâ

Bu derd-i ser başuñda hep anuñ humârıdur (G. 729/5, s. 245)

- **Aşk- Kadı, Müftü** (G. 305/2, G. 2640/3)

Aşk müftüsü, sevgilinin dudağı kadehinin yudumundan sarhoş olan âşığa bunu yasaklamıştır. Âşık sevgiliye bu yüzden kavuşamamakta (G. 2640/3); ancak sevgilinin ayva tüyleri aşk kadısına delil olarak sunulduğunda, aşk kadısı bunu kabul etmekte ve bunun doğru bir rivayet, geçerli bir delil olduğunu söylemektedir:

İledüp hüccetini kâdî-i 'aşka hattun

Göriccek anı kabûl itdi didi nakl-i sahîh (G. 305/2, s. 127)

- **Aşk- Kasırğa, Rüzgâr, Yağmur, Tufan** (G. 1397/5, G. 1400/1, G.1497/5, G. 1972/5, vd.)

Âşığa göre, aşkın uçsuz bucaksız denizi her köşeden dalga vurmakta, dünyayı aşk tufanı baştanbaşa boğmaktadır (G. 1400/1). Hatta aşk rüzgârı ten tozunu savuracak niteliktedir (G. 2323a/3). Aşkın bu denli yoğun olduğu bir durumda âşığın gözlerinden aşk yağmuru yağmazsa, ömür harmanı, âşığa arpa kadar mahsul vermemekte ve âşığın ömrü aşk olmadan âdeta boşa geçmiş sayılmaktadır:

Hirmen-i ‘ömrüm bana virmedi cevce hâsılı

Gözlerümden her seher yağmasa ger bârân-ı ‘aşk (G. 1400/5, s. 432)

- **Aşk- Kuş, Sîmurg** (G. 1433/4, G. 1439/4, G.1684/7, G. 2164/2, vd.)

Muhibbî, muhabbeti ve sevgiyi Kaf Dağı’na, gönlünü ise kuş yuvasına benzetmektedir. Buna göre âşık muhabbet Kaf’ını gezse buna şaşılmamalıdır. Çünkü aşk sîmurga benzemektedir ve âşığın gönlü ezelden beri bu sîmurgun yuvası konumundadır:

Ger mahabbet Kâfını gezse Muhibbî ta’n degül

Çün ezel sîmurg-ı ‘aşkuñ âşiyânudur gönül (G. 1684/7, s. 507)

- **Aşk- Minber** (G. 2048/5, G. 2049/3)

Aşk minberi üzerinde muhabbet hutbesi okunurken genç ve ihtiyar, her kim olursa oyalanmayıp bu hutbeyi dinlemeye gelmelidir:

Minber-i ‘aşk üzre okurken muhabbet hutbesin

Diñlesün gelsün salâdur şeyh ü şâb eglennesün (G. 2048/5, s. 606)

- **Aşk- Pota** (G. 1130/2, G. 1824/3, vd.)

Âşık, aşk potası içinde yanıp altın gibi saf olmuştur. Bundan sonra dünyaya talip değildir, altın ve para istemez (G. 1130/2). Al yanaklı sevgilinin aşkı, âşığı aşkın altın kalıbına girdiğinden beri kin ve hileden temizlemiş, saf hâle getirmiştir:

Girelden büte-i ‘aşka ben oldum zer gibi hâlis

Beni pâk itdi ‘aşkuñ gill u gışdan ey ruhi âlum (G. 1824/3, s. 544)

- **Aşk- Sanat** (G. 1811/2, G. 2015/4, vd.)

Aşk sanatının başlangıcı kolay görünse de sonu zordur (G. 219/4). Çünkü bela dağında dağ delici olmayınca aşk sanatını kimse en yükseğe çıkaramaz (G. 2015/4). Âşık, gönlünü aşk sanatının kahraman bir arslanı olarak görmektedir; dolayısıyla gönül vahşi ceylanı avlasa ayıplanmaz (G. 378/4). Bununla birlikte âşık, aşk sanatının güçlü bir kağan arslanı olmasına

rağmen avlayan değil avlanan konumuna düşmüş, hatta kendisini avlayanın ceylan gözlüler olup olmadığını sorgulamaya başlamıştır:

Pîşe-i ‘aşka ten-i zûrla kağan arslan iken

Sayd iden bilsem beni ol çeşmi âhûlar mıdur (G. 600/2, s. 209)

- **Aşk- Tellal** (G. 589/2, G. 874/6, vd.)

Aşk tellalı, “Can bedeliyle gam malını kim almak ister?” diye bağırdığında âşık canı pahasına o pazarı görmek istemektedir (G. 874/6). Yine âşık, aşk tellalına can ile gönül parasını verip dert malını satın almaktadır (G. 1426/2). Âşığın sahip olduğu tek şey canıdır. Dolayısıyla aşk tellalı, “bir öpücük yüz bin can karşılığındadır” diye seslendiğinde âşık onunla pazarlık dahi yapamamaktadır:

Çağırur dellâl-ı ‘aşk bir bûse yüz biñ cânadür

Ehl-i dil bir câna mâlik nice bâzâr eylesün (G. 2017/3, s. 597)

Tespit ettiğimiz ve yukarıda ayrıntılı bir şekilde verdiğimiz tüm bu benzetmelere ek olarak dîvânda aşk, ayrıca Allah’ın ihsânıdır. İnsan aşka sahip olduğunu veya olacağını söylemekle âşık olamaz. Bunun için ilâhî bir ihsân gerekmektedir. Aşk sonsuzdur ve aşkın muhtevası sırlarla doludur. Aşkın sırlarına akıl erdirmek ve o sırları idrak etmek ancak âşıkların işidir. Aşk, çözülmesi ve çare bulunması mümkün olmayan, karışık bir duygudur bu nedenle müşküldür. Aşk, çaresi olmayan bir derttir ve aşk derdini yalnızca âşıklar bilir bu sebeple aşkı âşıklara sormak gerekir (Kuzubaş, 2010: 411-413).

2. ÂŞIK

Beyitlerde âşık tipi için, “âşık-ı âvâre, âşık-ı dil-haste, âşık-ı didâr, âşık-ı mest, âşık-ı divâne, âşık-ı biçâre, âşık-ı şikeste-dil, âşık-ı ser-bâz, âşık-ı cân-bâz, âşık-ı gam-h^w ar, âşık-ı miskin, âşık-ı bî-bâk, âşık-ı bî-ser, âşık-ı şeydâ, bimâr-ı ‘aşk, ehl-i ‘aşk, derd-mend-i ‘aşk, şehîd-i ‘aşk, ‘aşk mürdesi, pîr-i ‘aşk, uryân-ı ‘aşk, Mecnûn-ı ‘aşk, mest-i ‘aşk, mâriz-i ‘aşk, erbâb-ı ‘aşk, küşte-i ‘aşk, serbâz-ı ‘aşk ve mü‘mîn-i ‘aşk” gibi tamlamalar kullanılmaktadır.

Bu tamlamalardan hareketle âşık; âvâre ve dîvânedir. Gamlıdır, dertlidir, gönlü kırıktır, hastadır; fakat bunlardan endişe duymaz sadece sevgilinin yüzünü arzulamaktadır. Aşk şarabı ile sarhoştur, çaresizdir. Canını ve başını sevgiliye kavuşma uğruna terk eder. Aşktan dolayı ölmüş ve aşk şehidi mertebesine erişmiştir.

Beyitlere göre âşık, sevgilinin saçlarının hasretinden Mecnûn gibi âvâredir (G. 407/3). Âşığın gönlü ve kendisi aşk hastasıdır; bununla birlikte âşık sevgilinin verdiği derdi, elemi ve sıkıntıyı kendine derman olarak görmektedir (G. 137/2, G. 852/4, G. 1409/2, G. 1676/2 vd.). Âşık sevgilinin cefâ ve cevrine karşılık bin kere şükretmekte, buna karşın bir kere bile şikâyet etmemektedir. Zaten sevgiliden bir kere bile şikâyet etse âşık sayılmamaktadır (G. 210/4). Kurtuluş yolunu arayan ya da kınanmadan utanan kimse de âşık değildir (G. 235/1). Âşık

olan, cân derdiyle uğraşmaktan ve acı çekmekten bıkmaz (G. 267/1). Âşık, sevgilinin derdini hoş görendir (G. 41/5). Sevgiliye düşen eziyet ve dert çektirmek, âşığa düşen ise bunlara katlanmaktır (G. 55/2, G. 759/1 vd.). Âşık, aşk ile ölse de aşktan kesinlikle vazgeçmez (G. 794/3). Aşk yolu tehlikelidir; ancak gerçek âşık bundan çekinmez (G. 113/3). Aşk meydanında önce candan ve baştan vazgeçmek gerekir yoksa aşktan söz etmeye gerek bile yoktur (G. 21/3, G. 538/5). Eğer âşık, ebedî olarak değerli olmak istiyorsa başını terk etmelidir; zira âşığa bundan başka mutluluk bulunmaz (G. 240/4, G. 639/1, G. 675/2, G. 877/4 vd.):

Dilerseñ ‘izz-i sermed terk-i ser kıl

Bulunmaz âşıkta böyle sa‘âdet (G. 240/1, s. 109)

Âşık, sevgilinin verdiği derdin kıymetini bilendir, dolayısıyla kendisine İran’ı ve Turan’ı da verseler derdini kimseye vermez:

Her ki ‘âşıkdur bilür elbette derdüñ kıymetin

Virselers virmez kamu İrân u Tûrânı dürüst (G. 190/2, s. 95)

Âşık olanın gözlerinden su hiçbir zaman eksik olmaz ve gözleri uyku görmez (G. 178/1). Üstelik sevgilinin perişan saçlarını gören âşığın durumu da perişan olmaktadır (G. 727/1). Dünyada gamsız âşık yoktur (G. 1134/1). Sevgilinin verdiği cevri ü cefadan dolayı gamlanan âşık sabaha kadar uyumaz. Sabaha kadar uyuyan kimse ise aşktan habersizdir (G. 925/2). Âşığın gönül dağından akarsular gibi gözyaşı akmakta ve hatta taşmaktadır. Sevgiliye olan hasretinden dolayı sinesinde ve gönlünde lâleye benzer yaralar oluşmaktadır (G. 35/3, G. 1351/1, G. 1632/2, G. 2661/3 vd.):

Kûh-ı dilden yine akdı taşıdı eşk-i cûy-bâr

Sîne bâğında bitüp gül lâle oldu âşikâr (G. 493/1, s. 179)

Allah, yaratılışın başlangıcında âşığın hamurunu aşk suyu ile yoğurmuştur (G. 2640/2). Henüz altı yön, dört unsur, dokuz felek ve yaratılış vakti yaratılmadan âşık sevgiliye âşıktır (G. 288/2). Şair bir beyitinde henüz ruhlar ile cisimlerin birbirine uyuşmadığı vakitte, kendisinin sevgilinin aşkı ile âşinâ olduğunu ifade etmektedir:

Olmuş idüm ben ezelden ‘aşkun ile âşinâ

Bulmamışdı dahi ervâh ile ecsâm imtizâc (G. 285/2, s. 121)

- **Âşık- Bülbül** (G. 14/5, G. 263/2, G. 828/3, G. 2751/4 vd.)

Bazı beyitlerde âşık kendini bülbüle benzetmektedir. Nasıl ki bir yerde gül açıldığında bülbül inliyorsa, âşık da sevgilinin gün yüzünü görünce inlemektedir (G. 817/1). Muhibbî bir beyitinde, gül gibi olan sevgilinin hasretinden dolayı âşıkların bülbül gibi âh edip inlediklerini ifade etmektedir:

Hasretinden sen gülün ‘âşıklarun bülbül gibi

Giceler tâ subha dek âh u figânlar çekdiler (G. 918/2, s. 299)

- **Âşık- Dalgıç** (G. 1299/2, G. 1302/2, G. 1797/4, G. 1870/1, vd.)

Âşığın gözyaşı incisinden başka mahsulü bulunmamaktadır. Çünkü o, aşk denizinde yıllardır dalgıçlık yapmaktadır (G. 1302/2). Bu nedenle sevgiliye gözyaşı incisini sunsa buna şaşılmamalıdır:

Nola ‘arz eyler isem yâre sirişküm güherin

Olmışam kulzüm-i ‘aşk içre dilâ ben gavvâs (G. 1299/2, s. 406)

- **Âşık- Er, Yiğit** (G. 503/1, G. 1556/3, G. 2013/5, G. 2795/4, vd.)

Aşk ateşine can eriten kişiye aşk yığidi demeleri doğrudur (G. 503/1). Çünkü düşman çok olsa bile aşk eri korkusuzdur ve sevgilinin bulunduğu yere gitmektedir (G. 1556/3). Başını sevgilinin cefa kılıcına karşı tutmakta (2795/4), hatta bu korkusuzluğu ile âşığın gönlü sevgilinin kirpiklerine karşı göğsünü germektedir:

Tîr-i müjgânuña karşı dil yine göğsin gerer

Her ki âşıkdur ezel dirler ki bî-bâk ola (G. 2422/2, s. 707)

- **Âşık- Mü‘min** (G. 2515/2, G. 2655/4)

Muhibbî, aşkı dinin özü olarak görmekte ve kendisini aşkın mü‘mini olarak tanımlamaktadır (bk. Aşk- Tarz, Meşreb, Mezheb, Dîn). Sevgilinin saçının bağında sonsuza kadar kalarak aşkın mü‘mini olduğunu ispatlayan âşık, sevgiliden zünnârı keserek kendisini kurtarmasını istemektedir:

Bend-i zülfünde ebed kaldum beni eyle halâs

Mü‘min-i ‘aşkam dahi kesmez misin zünnârımı (G. 2655/4, s. 771)

- **Âşık- Mürşid** (G. 1918/3, G. 2329/5)

Muhibbî, aşk tekkesi içinde Vâmık ve Mecnûn’a aşkın tavrını öğretmekte, onlara mürşid olmaktadır (G. 1918/3). Âşık, aşkın meşhur bir mürşidi olduğundan beri onun gönlü aşk denizindeki Zünnûn⁶’a benzemektedir:

Mürşid-i ‘aşk olalıdan bu Muhibbî ma‘rûf

Beñzedi bahr-i mahabbetde bu dil zün-nûna (G. 2329/5, s. 682)

⁶ Zün-nün: Balığın karnında yaşamış olması sebebiyle Yunus peygambere verilen isimlerdendir. “ Balık sahibi” anlamına gelmektedir.

- **Âşık- Pervâne** (G. 336/5, G. 533/2, G. 760/1, G. 948/4, G. 988a/2, vd.)

Güzellik mumunda pervane gibi yanıp kül olmayan âşık olamaz (G. 336/5). Bu nedenle sevgili mum; âşığın canı, gönlü ve kendisi pervanedir. Şair bir beyitte, âşıkların sevgilinin güzellik mumu etrafında pervane gibi yanmak için toplandıklarını ve her taraftan akın akın gelmekte olduklarını dile getirmektedir:

Şem‘-i hüsnünde cânâ ‘âşıklarun pervâne-veş

Yanmag için cem‘ olup her yañeden her an akar (G. 911/3, s. 297)

- **Âşık- Rind** (G. 70/4, G. 185/1, G. 206/3, vd.)

Muhibbî kendisini rind olarak görmekte, zâhidin nasihatlerine rağmen ayıplanmaktan ve halka eğlence olmaktan dolayı üzülmemektedir (G. 288/4). Zâhidin cennet, hurî ve Kevser tutkusuna karşılık âşık dîdârı istemektedir (G. 115/2, G. 460/5). Sofunun yalancılığı ve ikiyüzlülüğü kendisine meslek edinmesine karşın, âşığın mesleği ömür boyu şarap içmektir. O bu nedenle kadehi elinden hiç bırakmaz (G. 436/2). Âşık olan herkes ezelden beri sarhoş ve meyhane düşkünüdür (G. 139/4). Âşık, aşk kadehinden içerek vahdete erişmekte, zâhid ise hâlâ âhiretin sıkıntısını çekmektedir:

‘Aşk câmin nûş idüp ‘âşık irişdi vahdete

Zâhid-i sad-sâle gör dahı gam-ı ferdâ çeker (G. 582/3, s. 204)

Sonuç

Muhibbî Dîvânı’nda aşk ve âşık ile ilgili birçok benzetme bulunmaktadır. Muhibbî, aşk ve âşık ile ilgili düşüncelerini beyitlerinde gerek tamlamalar, gerekse tanımlamalarla dile getirmektedir. İster mecazî isterse hakikî olsun, aşk kavramı Muhibbî’nin beyitlerinde, diğer dîvân şairleri gibi, vazgeçilmez bir unsurdur ve geniş bir yer tutmaktadır. Bir âşık olarak Muhibbî’nin gözlerinden yaş hiçbir zaman eksik olmaz ve gözlerine uyku girmez. O aşk hastasıdır ve sevgilinin verdiği dert, elem ve sıkıntı ona derman olmaktadır. Ayrıca kendisini aşkın kölesi olarak görmektedir. Yine ona göre aşk kölesi dünyada cesur olan kimsedir. Dolayısıyla sevgilinin verdiği gam, keder ve üzüntü onu asla korkutmaz. Yine Muhibbî bir âşık olarak, aşk ve sevgili uğruna canını ve başını feda etmekten de çekinmez. Üstelik kudretli bir padişah olmasına rağmen Muhibbî’nin kendisini bir kul/köle olarak görmesi dikkat çekicidir. O bir cihân padişahı olmasına rağmen korkularını, çektiği eziyetleri, aşk ve sevgili karşısındaki çaresizliğini, yoğun duygular içerisinde ve Dîvân şiirine hâkim kültürel birikimi ile dile getirmektedir.

Kaynakça

- AK, Coşkun. (1987). *Muhibbî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- AYDEMİR, Yaşar (2010). “Klasik Şiirimizde Aşk ve Sadâkat”, *Turkish Studies*, S. 5/3, s. 48-62.
- BATISLAM, H. Dilek (2003). “Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm”, *Folklor/Edebiyat*, C. IX, S. XXXIV, 186-189, Ankara
- CEBECİOĞLU, Ethem. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yay, İstanbul.
- CEYLAN, Ömür. (2007). *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, Kapı Yay, İstanbul.
- ERAYDIN, Selçuk. (2011). *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜ İlahiyat Fak. Vakfı Yay, İstanbul.
- KAZAN, Şevkiye (2010). “Şeyhülislam Yahya Divanında ‘Aşk’ ın Anlam Çerçevesi”, *Turkish Studies*, S. 5/3, s. 336- 367
- KUZUBAŞ, Muhammet, “ Muhibbî Divânı’nda Aşk Üzerine Teşbihler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 3/10 Winter 2010, s. 409- 419.
- ULUDAĞ, Süleyman. (1991). “Aşk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.4, s. 11-17, İstanbul.
- UZUN, Mustafa. (1991). “Aşk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.4, s. 18-19, İstanbul.
- ÜSTÜNER, Kaplan. (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yay, Ankara.
- YAĞCIOĞLU, Songül (2010). “Fuzuli ve Baki Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi”, *Turkish Studies*, S. 5/3, s. 559- 587
- Yeni Tarama Sözlüğü (1983). Düzenleyen: Cem Dilçin, TDK Yay, Ankara.